

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДОШКІЛЬНОГО ФАХУ В УМОВАХ СТУПЕНЕВОЇ ОСВІТИ

В статті охарактеризовано стан ступеневої підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в умовах сьогодення, визначено шляхи її вдосконалення.

Ключові слова: педагогічні кадри дошкільної освіти, ступенева освіта, різнорівнева підготовка, освітні рівні, освітньо-кваліфікаційні рівні, кваліфікація.

Входження України в європейський освітній простір, реалізація принципів Болонського процесу актуалізує проблему ступеневої освіти, впровадження якої започатковано у вітчизняній вищій школі в середині 90-х років минулого століття. Перехід національної системи вищої освіти, зокрема педагогічної на ступеневу основу має на меті надати нового змісту професіоналізації кадрів, сприяти її реформуванню на засадах безперервності та особистісно орієнтованого розвитку. Ступеневість полягає у здобутті майбутніми фахівцями різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) професійного навчання. Різнорівнева підготовка відзеркалює особливості реформаційних змін, що відбуваються у вищій освіті, гарантує людині свободу вибору, дає можливість отримати професійну освіту у відповідності до розумових здібностей, устремлень, можливостей, життєвих потреб, сприяє підвищенню конкурентоспроможності на ринку праці. Ступенева (різнорівнева) підготовка педагогічних кадрів дошкільної освіти – процес здобуття особою певного рівня вищої освіти та відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, який характеризує її здатність і готовність займатися професійною діяльністю відповідно до присвоєної кваліфікації.

Як наукова проблема ступенева освіта перебуває в полі зору вчених. Зарубіжний досвід, особливості національної ступеневої освіти представлено в дослідженнях і публікаціях І. Бабина, Я. Боллобаша, В. Грубіно, А. Гуржія, М. Згуровського, В. Зубка, В. Журавського, М. Євтуха, Г. Козлакової, К. Корсака, В. Кременя, К. Левківського, А. Лігоцького, В. Лугового, С. Ніколаска, В. Орищенко, В. Петренка, В. Погребняка, Ю. Рудавського, М. Степка, В. Шинкарука та ін. [2; 3; 4]. Окремі аспекти різнорівневої підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти розглядалися у працях Л. Артемової, Г. Белської, А. Богущ, О. Брежнєвої, Н. Гавриш, Н. Грами, Г. Кіт, Ю. Косенко, Н. Лисенко, Л. Машкіної, М. Машовець, Т. Поніманської, Т. Танько, К. Щербакової та ін. Науковцями визначено змістову (теоретичну і практичну) складову, педагогічні умови, інноваційні форми та методи професійної підготовки молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів і магістрів дошкільної освіти [5].

Є сенс виділити невирішені раніше частини загальної проблеми, яким присвячується стаття. Аналіз наукових праць, присвячених проблемі ступеневої освіти в Україні, дає підстави для висновку, що організація різнорівневої підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти дотепер залишається малодослідженою. Наукового осмислення, авторитетної думки професіоналів, тих, хто забезпечує професійне навчання студентів спеціальності "Дошкільна освіта" сьогодні, потребують такі її аспекти:

– забезпечення наступності різнорівневої підготовки педагогів дошкільного фаху в умовах функціонування у державі вищих навчальних закладів різного типу: педагогічних училищ і коледжів, педагогічних і класичних університетів;

– присвоєння основної і додаткових кваліфікацій випускникам, що здобувають різні освітньо-кваліфікаційні рівні;

– підготовка фахівців за поєднаними спеціальностями;

– зміст магістерської програми підготовки кадрів дошкільної освіти, її термін;

– працевлаштування випускників із дипломами молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів і магістрів у сфері дошкільної і педагогічної освіти та ін.

Мета статті: охарактеризувати стан ступеневої підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні в умовах сьогодення, визначити шляхи її вдосконалення.

У 90-х роках минулого – на початку нового тисячоліття було прийнято Закони України "Про освіту" (1991), "Про вищу освіту" (2002); Постанову Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні" (1998), Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004), дія яких унормовує перехід на ступеневу вищу освіту, яка покликана забезпечити різну глибини професійної компетентності, обсяг кваліфікації та соціально-громадської спрямованості діяльності педагога.

У науковий обіг було введено нові терміни: "освітній рівень" та "освітньо-кваліфікаційний рівень". *Освітній рівень* вищої освіти означає її характеристику за ознаками ступеня сформованості інтелектуальних якостей особи, достатніх для здобуття кваліфікації, що відповідає певному освітньо-кваліфікаційному рівню. Законом України "Про вищу освіту" (розділ II, стаття 6) у структурі вищої освіти освітніми рівнями визначено: неповну, базову і повну вищу освіту. *Освітньо-кваліфікаційний рівень* характеризує вищу освіту за ознаками ступеня сформованості знань, умінь та навичок особи, що забезпечить її здатність виконання завдань та обов'язків (роботи) певного рівня професійної діяльності. Такими в системі ступеневої педагогічної освіти визначено освітньо-кваліфікаційні рівні молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста або магістра [1]. У вищих навчальних закладах підготовка фахівців всіх *освітніх і освітньо-кваліфікаційних* рівнів здійснюється за відповідними освітньо-професійними програмами ступеневе або неперервно залежно від вимог до рівня оволодіння сукупністю умінь та навичок необхідних для майбутньої професійної діяльності.

На підставі вивчення законодавчих актів, що регламентують впровадження ступеневої освіти в Україні, аналізу наукових публікацій, досвіду підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти у ВНЗ, доводимо висновок, що її організація в умовах сьогодення прикметна:

– етапом становлення різнорівневої системи підготовки фахівців;

– здійсненням підготовки педагогічних кадрів з неповною, базовою та повною вищою освітою й здобуття випускниками ВНЗ освітньо-кваліфікаційних рівнів молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста або магістра;

– включенням спеціальності "Дошкільна освіта" до переліку спеціальностей вищих навчальних закладів різного типу (педагогічні училища і коледжі, класичні і педагогічні університети, інші ВНЗ) та різної форми власності (державна, комунальна, недержавна) із домінуванням державного сектору;

– функціонуванням різних моделей підготовки фахівців у ВНЗ I-IV рівнів акредитації, що забезпечує реалізацію принципу наступності ступеневої педагогічної освіти на регіональному рівні;

– підготовкою педагогічних кадрів за поєднаними суміжними спеціальностями та спеціалізаціями;

– поступовим переходом на дворівневу (бакалавр – магістр) підготовку кадрів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Характеризуючи стан ступеневої підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні зазначимо, що їй передувала радянська система середньої спеціальної і вищої педагогічної освіти, що мала свої здобутки і традиції. Педагогічні училища і педінститути були справжньою кузницею підготовки педагогів дошкільного фаху. За нашими даними наприкінці 90-х років минулого століття в Україні функціонували 38 педагогічних училищ та 8 педагогічних інститутів (комунальної і державної форм власності), на дошкільних відділеннях і факультетах яких молоді опановували професію вихователя дітей дошкільного віку. У 60-80-ті роки минулого століття випускникам педагогічних училищ присвоювалася кваліфікація "Вихователь дітей дошкільного віку", педінститутів – "Викладач педагогіки і психології (дошкільної), методист із дошкільного виховання", яка наприкінці 90-х років була змінена на – "Вихователь дітей дошкільного віку, організатор дошкільного виховання".

Дані нової історико-педагогічної розвідки свідчать, що сьогодні в Україні підготовку педагогічних кадрів дошкільного профілю здійснюють 38 класичних педагогічних (гуманітарних) університетів (інститутів) і 36 педагогічних училищ і коледжів державної та недержавної форм власності. У кожному із них спеціальність "Дошкільна освіта" має свою історію становлення, вивчення якої дає підстави для висновку, що в умовах сьогодення мережу вищих навчальних закладів з підготовки кадрів дошкільної освіти утворюють:

– вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, підготовку вихователів дітей дошкільного віку в яких було розпочато ще за часів Радянського Союзу;

– інститути та університети, які були створені на базі реорганізованих педагогічних (гуманітарних) коледжів (училищ) у роки незалежності України;

– університети, які наприкінці минулого – початку нового тисячоліття розпочали підготовку фахівців-дошкільників на базі спеціальності "Початкове навчання";

– інститути та університети, що ліцензували освітню діяльність за спеціальністю "Дошкільна освіта" впродовж останніх 10-15 років;

– вищі навчальні заклади I-II рівня акредитації (педагогічні училища та коледжі).

Появу за роки незалежності в Україні такої великої кількості навчальних закладів, що здійснюють підготовку педагогів-дошкільників пов'язуємо, насамперед з потребою у таких кадрах в усіх областях, про що свідчать обгрунтування та листи підтримки від облдержадміністрацій у ліцензійних справах спеціальності, поданих ВНЗ до ДАК України. А також із розвитком вищої освіти на регіональному рівні, спрямованої на задоволення потреб молоді у різнорівневій професійній освіті й зменшення фінансового навантаження на їх родини в умовах соціально-економічної нестабільності в державі. Але, як свідчать наші спостереження, започаткування підготовки студентів спеціальності "Дошкільна освіта" у вищих навчальних закладах пов'язане з певними труднощами, зокрема кадровими. У багатьох університетах випускові кафедри повністю не забезпечені викладачами вищої кваліфікації – профільними

кандидатами і докторами наук. У той же час, за результатами нашого дослідження встановлено, що період з 1991 до 2010 року характеризується позитивною тенденцією до збільшення кількості викладачів, які захистили кандидатські і докторські дисертації з історії, теорії і практики дошкільної освіти, професійної підготовки кадрів дошкільного фаху [5]. На нашу думку, укомплектування кафедр, що забезпечують викладання дисциплін фахового спрямування, викладачами, що мають вищу педагогічну освіту за спеціальністю, чия наукова діяльність пов'язана з розробкою проблем дошкільної галузі педагогічної науки гарантує високу якість професійної підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти.

В умовах ступеневої освіти університетський рівень підготовки педагогічних працівників дошкільного профілю представлено освітньо-кваліфікаційними рівнями "бакалавр", "спеціаліст" або "магістр", не університетський – підготовкою молодших спеціалістів [4, 82]. Згідно із затвердженими Міністерством освіти і науки України Концептуальними засадами розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004) підготовка педагогічних працівників – переважною вищою освітою, яким присвоюється кваліфікація – "Вихователь дітей дошкільного віку". Молодших спеціалістів готують і у педагогічних коледжах. Це концептуальне положення реалізується шляхом реорганізації педагогічних училищ у коледжі, які тепер функціонують за двома моделями: *перша* – коледжі як структурні підрозділи педагогічних або класичних університетів; *друга* – коледжі як самостійні вищі навчальні заклади. Проте сьогодні не всі педагогічні училища набули нового статусу й продовжують готувати фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "молодший спеціаліст" з неповною вищою освітою, яким присвоюється кваліфікація – "Вихователь дітей дошкільного віку". Молодших спеціалістів готують і у педагогічних коледжах. Деякі з них здійснюють підготовку бакалаврів. Фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" на базі повної загальної середньої освіти, спеціалістів і магістрів готують у педагогічних, класичних, гуманітарних університетах.

Вивчення досвіду організації ступеневої підготовки кадрів дошкільного профілю у вищих навчальних закладах України дозволило дійти висновку про функціонування декількох її моделей.

Модель *перша* – функціонує в *педагогічному училищі*. Підготовка *молодших спеціалістів* здійснюється на базі базової та повної загальної середньої освіти із терміном навчання відповідно 3 роки 10 місяців та 1 рік 10 місяців. Випускникам присвоюється основна кваліфікація "Вихователь дітей дошкільного віку" та додаткова кваліфікація.

Модель *друга* – функціонує в *педагогічному коледжі, що є самостійним ВНЗ*. Підготовка *молодших спеціалістів* здійснюється на базі базової та повної загальної середньої освіти із терміном навчання відповідно 3 роки 10 місяців та 1 рік 10 місяців. Випускникам присвоюється основна кваліфікація "Вихователь дітей дошкільного віку" та додаткова. Підготовка *бакалаврів* здійснюється на базі ОКР "молодший спеціаліст" із терміном навчання 2 роки. Випускникам присвоюється основна кваліфікація "Вихователь дошкільного навчального закладу".

Модель *третья* – функціонує в *коледжі, що є структурним підрозділом ВНЗ III-IV рівня акредитації*. Вона є повторенням моделі другої із суттєвою особливістю: випускники-бакалаври продовжують навчання в університеті за освітньо-кваліфікаційними рівнями "спеціаліст" або "магістр" із терміном навчання відповідно 1 рік і 1-1,5 роки. Спеціалістам присвоюється основна кваліфікація "Вихователь дошкільного навчального закладу, організатор дошкільної освіти" й додаткова зі спеціалізації, опанування якою було розпочато ще в бакалавраті. Випускникам магістратури присвоюється кваліфікація "Викладач дошкільної педагогіки і психології, методик виховання дітей дошкільного віку".

Модель *четверта* – функціонує в *вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації*. У них здійснюється підготовка *бакалаврів* на базі повної загальної середньої освіти з терміном навчання 4 роки (з кваліфікацією "Вихователь дошкільного навчального закладу") та *спеціалістів і магістрів* на базі освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" із терміном навчання 1 рік, яким відповідно присвоюються кваліфікації вихователя дошкільного навчального закладу, організатора дошкільної освіти з додатковою кваліфікацією за спеціалізацією; викладача дошкільної педагогіки і психології, методик виховання дітей дошкільного віку.

Модель *п'ята* функціонує в *вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації*, що здійснюють підготовку педагогів дошкільної освіти за поєднаними суміжними спеціальностями, зокрема спеціальністю "Початкова освіта" на базі повної загальної середньої освіти. Термін навчання у бакалавраті за такою моделлю складає 4 роки, його випускникам присвоюється кваліфікація за першою спеціальністю – "Вихователь дошкільного навчального закладу". Випускникам ОКР "спеціаліст" присвоюється кваліфікація за першою і поєднаною спеціальностями. Магістрам присвоюється кваліфікація за першою спеціальністю – "Викладач дошкільної педагогіки і психології, методик виховання дітей дошкільного віку".

На виконання завдань розвитку педагогічної освіти, визначених у Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір окремі університети в останні роки здійснили перехід на дворівневу підготовку фахівців: бакалавр – магістр. На нашу думку, до прийняття офіційного документу про організацію підготовки магістрів, такі кроки є передчасними, через те, що: *по-перше*, згідно Законів України "Про освіту", "Про вищу освіту", Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)" "спеціаліст" входить до затвердженого переліку освітньо-кваліфікаційних рівнів і у системі вищої освіти є обов'язковим (відповідні статті Закону не відмінені); *по-друге*, дотепер не визначено структуру та зміст підготовки магістрів в умовах двоступеневої університетської освіти, оскільки дію наказу МОН України № 99 від 10 лютого 2010 року "Про Концепцію підготовки магістрів в Україні" у березні того ж року наказом МОН України № 258 було призупинено; *по-третьє*, збільшення вищими навчальними закладами ліцензованого обсягу підготовки магістрів за рахунок місць освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст" загострює проблему працевлаштування випускників магістратури, яким присвоюється кваліфікація викладача психолого-педагогічних дисциплін ВНЗ.

Оприлюднені, але ще не впроваджені в систему вищої освіти Концепція підготовки магістрів в Україні та Програма її реалізації, на наш погляд, окреслили важливі вектори підготовки фахівців з повною вищою освітою. Сама ідея готувати магістрів за різними освітніми програмами (дослідницькі, професійні, кар'єрні) і збільшити термін їх навчання – не нова. У педагогічних колах вона обговорюється давно й сприймається в цілому позитивно. Але пропозиція галузевого міністерства здійснити перехід на підготовку магістрів не за спеціальностями, а за напрямом, зокрема "Освіта", керівниками випускових кафедр спеціальності "Дошкільна освіта" і викладачами сприймається із насторогою. За такого підходу випускник магістратури може не набути достатніх професійних знань, умінь та навичок за обраним фахом. З урахуванням специфіки дошкільної педагогічної освіти перспективно вважасмо підготовку *магістра-дослідника* – потенційного кандидата (доктора) педагогічних наук, викладача вищої школи дошкільного профілю та *магістра-управління*, менеджера дошкільної освіти.

За результатами нашої розвідки доходимо висновку, що вдосконаленню ступеневої підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні, підвищенню якості професійної освіти випускників спеціальності "Дошкільна освіта" сприятимуть такі організаційні заходи:

- приведення у відповідність до вимог часу кількості освітньо-кваліфікаційних рівнів в системі ступеневої освіти, визначення нормативів фахового зростання випускників педагогічних училищ і коледжів з дипломами молодших спеціалістів при їх подальшому навчанні у бакалавраті і магістратурі;
- визначення у стандартах підготовки молодших спеціалістів, бакалаврів і магістрів місця спеціалізації, змісту основної і додаткової кваліфікацій на кожному етапі навчання;
- оптимізація мережі вищих навчальних закладів з підготовки фахівців дошкільної освіти по всій території України з урахуванням пропозицій ринку праці, наступності здобуття молоддю освітньо-кваліфікаційних рівнів, забезпечення випускових кафедр профільними науково-педагогічними кадрами вищої кваліфікації;
- здійснення переходу на дворівневу модель (бакалавр – магістр) підготовки кадрів дошкільної освіти у педагогічних та класичних університетах, впровадження двох видів магістерських програм. Перша програма – *науково-педагогічного спрямування*. Її мета – формування у студентів магістратури наукового аналітичного мислення, навичок науково-дослідної і педагогічної діяльності у вищій школі, підготовка до подальшого навчання в аспірантурі. Основне завдання: здійснити спеціалізовану фундаментальну підготовку науково-педагогічних кадрів дошкільного профілю. Друга програма – *професійно-практичного спрямування* має за мету – формування у магістрантів поглиблених знань з обраної спеціальності, умінь інноваційного характеру, необхідних для вирішення завдань у сфері управлінської діяльності в дошкільній освіті. Основне завдання: здійснити спеціалізовану конкретно-прикладну підготовку менеджерів дошкільної освіти;
- вдосконалення наукового та навчально-методичного супроводу професійного навчання студентів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів;
- визначення сфери використання в системі дошкільної та педагогічної освіти випускників ВНЗ із різними освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечення державного регулювання підготовки фахівців та їх працевлаштування;

Висновок. Таким є наше бачення стану ступеневої підготовки кадрів дошкільної освіти в Україні в умовах сьогодення та шляхів її вдосконалення. Домінантною ідеєю цього процесу має стати висока якість професійної підготовки фахівців тих освітньо-кваліфікаційних рівнів і у таких ліцензованих обсягах, як того вимагає суспільство. Подальшого дослідження потребує організація теоретичного навчання, самостійної роботи, зміст та технологія впровадження наскрізної педагогічної практики студентів за кредитно-модульною системою навчання в умовах ступеневої підготовки кадрів дошкільної освіти.

Оприлюднюючи свій науковий погляд на означену проблему, припускаємо наявність і інших точок зору. Але, найголовніше, аби до наших зауважень і пропозицій, щодо специфіки підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти, дослухалися ті, хто розробляє концептуальні та нормативно-правові документи ступеневої педагогічної освіти України.

1. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 р. №2984-III // Голос України. – 2002. – № 43 (2794) (5 бер.). – С.10-15.
2. Інновації у вищій освіті (за матеріалами регіональних нарад): Збірник доповідей. – К., Науково-методичний центр вищої освіти, 2003. – 68 с.
3. Свтух М. Науково-організаційні проблеми ступеневої професійної підготовки педагогів / М. Свтух // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: зб. наукових праць. – Част. I. – Рівне, 2008. – 444 с. – С.240-246.
4. Вища освіта в Україні: навч. посіб. / В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, М.Ф. Степко та ін. / [за ред. В.Г. Кременя, С.М. Ніколаска]. – К.: Знання, 2005. – 327 с.
5. Косенко Ю. Дошкільна галузь української педагогічної науки наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття / Ю. Косенко // Тематичний випуск "Сучасне дошкілля: реалії та перспективи" Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова / [укл. : І.І. Загарницька, Г.В.Беленька, А.В.Карнаухова]. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008. – 323 с. – С.33-37.

Подано до редакції 04.10.2010
